

 <p>Imam Hussein University</p>	<p>Future Studies of the Islamic Revolution</p> <p>(Autumn 2020, Volume 1, Issue 2: 71 - 101)</p>	<p>Print ISSN: 2717-3674 Online ISSN: 2717-3666</p>
--	--	---

The Trends Governing the Future of Shiite

Ali Reza Nasr Isfahani*, Omid voghoofti **

Abstract

Recent global and regional developments indicate that Iran is not supposed to be unconcerned about the fate of the Shiites and must play a role in this regard. A geopolitical consideration of the issues relating to Iran and Shiism denote that any action in Iran - as the main center of the Shiism- affects the Shiite communities under the influence of Iran. This research is intended to investigate the trends governing the future of the Shiite world. This research is conducted by trend analysis and tries to investigate the social, economic, technological, and political trends that govern the Shiite world. The results of studying the current economic, technological, political and social trends in the world, especially in Islamic countries, indicate that the world has encountered deep and dramatic changes. The results also demonstrate the formation of a new Shiite geography in the world. The key trends in the Shiite world, from changing of economic powers to population growth, and from the emergence of mass media and from the development of social networks to the transformation of political structures, all of which may shape the future of the Shiites in the West Asia (the Middle East) and the world, will face a complex and unpredictable future.

Keywords: *the future, Shiism, trend analysis, social, economic, technological, political.*

* Researcher of the Center for Monitoring and Futures Study, Imam Hussein University, Tehran. Iran
alireza.esfahani@gmail.com

** Assistant professor at the Department of Futures Study, Center for Scanning and Futures Study, Imam Hussein University, Tehran. Iran
voghofi@gmail.com

شاپا چاپی: ۲۶۷۴ - ۲۷۱۷
شاپا الکترونیکی: ۳۶۶۶ - ۲۷۱۷

نشریه علمی
آینده پژوهی انقلاب اسلامی
(پاییز ۱۳۹۹، سال ۱، شماره ۲: ۱۰۱ - ۷۱)

روندهای حاکم بر آینده شیعه

علیرضا نصر اصفهانی*، امید وقوفی**

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۶/۱۱

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۸/۲۷

چکیده

تحولات اخیر جهانی و منطقه‌ای نشان می‌دهد که ایران نباید درباره سرنوشت شیعیان بی‌توجه باشد و لازم است در این زمینه به نقش‌آفرینی بپردازد. با نگاهی ژئوپلیتیکی به مسائل ایران و تشیع، مشخص می‌شود هر اقدامی در ایران - به‌عنوان کانون مذهب شیعه - جوامع شیعی را که به حوزه نفوذ ایران تعلق دارند، متأثر می‌کند. هدف این مقاله، بررسی روندهای حاکم بر آینده جهان تشیع است. در این مقاله از روش تحلیل روند استفاده شده است و روندهای اجتماعی، اقتصادی، فناورانه و سیاسی حاکم بر جهان شیعه مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. نتایج حاصل از بررسی روندهای کنونی اقتصادی، فناورانه، سیاسی و اجتماعی در جهان به‌ویژه در کشورهای اسلامی مبین ورود به عصر تغییرات ژرف و شگرفی است و خبر از شکل‌گیری و ایجاد جغرافیای نوپدید تشیع می‌دهد. روندهای کلیدی در جهان شیعه از تغییر قدرت‌های اقتصادی تا افزایش جمعیت در آنها، از ظهور رسانه‌های جمعی و گسترش شبکه‌های اجتماعی تا تغییر شکل ساختارهای سیاسی همه اینها ممکن است آینده شیعه در غرب آسیا (خاورمیانه) و جهان را به‌نحوی پیچیده و غیرقابل پیش‌بینی رقم بزنند.

کلیدواژه‌ها: آینده؛ تشیع؛ تحلیل روند؛ اجتماعی؛ اقتصادی؛ فناورانه؛ سیاسی

* نویسنده مسئول: پژوهشگر مرکز رصد و آینده پژوهی، دانشگاه جامع امام حسین (ع)، تهران، ایران
alireza.esfahani@gmail.com

** استادیار گروه آینده‌پژوهی، مرکز رصد و آینده پژوهی، دانشگاه جامع امام حسین (ع)، تهران، ایران
voghofi@gmail.com

مقدمه

با ظهور انقلاب اسلامی در ایران و تشکیل نظام اسلامی در این نقطه از عالم و با مبارزات طولانی‌ای که ملت ایران پشت سر رهبری امام خمینی رحمه‌الله برای حفاظت از انقلاب و اسلام انجام داد، عصر جدیدی در عالم با خصوصیات متمایز از دوران قبل به وجود آمد (حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) رهبر معظم انقلاب اسلامی، ۱۳۹۳: ۲۱). لذا اگرچه شیعیان تا قبل از انقلاب اسلامی به منزله یکی از فرق اسلامی کم‌تر در جهان جدید شناخته شده بود، اما سلسله رویدادهای بعد از انقلاب اسلامی نگاه جهانیان را به دوباره به شیعیان معطوف ساخته است. بعد از انقلاب اسلامی به احساس هویت و امیدواری به کسب حقوق طبیعی شیعیان منزوی در غرب آسیا، روح تازه‌ای بخشید. با آزادی شیعیان عراق - بعد از سال‌ها سختی و مرارت و کشتار وسیع آنان به دست رژیم بعث - و نیز قدرت‌گیری حزب‌الله لبنان - که برای اولین بار توانست ارتش رژیم صهیونیستی را بعد از اخراج از جنوب لبنان در سال ۱۳۷۹ در جنگ ۳۳ روزه با شکست روبه‌رو کند - خیزش دوباره شیعیان، روندی روبه‌تزايد داشته است. البته ساقط شدن دو حکومت افراط‌گرای سنی در عراق و افغانستان و وجود جنبه‌های قوی از مردم‌سالاری در ایران و نگاه بیرونی میان اسلام شیعی در مقایسه با اسلام سنی طالبانی که به تهدید غرب پرداخته است، در افزایش اشتیاق نسبت به اسلام شیعی به منزله بدیلی در برابر بنیادگرای سنی بی‌تأثیر نبوده است. اگرچه نمی‌توان به تأثیرگذاری شکاف سنی - شیعی درباره آینده خاورمیانه معتقد باشیم، ولی مسلماً حیات سیاسی شیعیان و نسبت‌سنجی این پدیده در عالم خارج، طیفی از جریان‌های اجتماعی و فکری تا جنبش‌های سیاسی و نهادهای حکومتی در قالب دولت را شامل شده است (مجیدی، ۱۳۹۱: ۴۱)

تا قبل از انقلاب اسلامی توجه به شیعیان در مطالعات اجتماعی و سیاسی اندک بود. در اندیشه‌های متفکران، مشروطه و ریشه‌یابی انقلاب مشروطه و نقش علمای شیعی و نیز جنبش شیعیان لبنان به رهبری امام موسی صدر محدود می‌شد. انقلاب اسلامی به منزله نخستین انقلابی که دولت شیعی را سامان داد، باعث توجه گسترده کشورهای جهان به شیعیان شد. با تحمیل جنگ

عراق علیه ایران مخالفان انقلاب اسلامی از اینکه دو کشور با اکثریت شیعی نیرو و توان خود را به فرسایش می‌برند، راضی بودند. حمایت قدرت‌های فرامنطقه‌ای و کشورهای عمدتاً عرب سنی از عراق که به وسیله اقلیت سنی بعثی اداره می‌شد، برای مقابله با امواج انقلاب اسلامی - که علاوه بر هویت انقلابی و ضد حکومت‌های سلطنتی، نویدبخش شکل‌گیری نخستین دولت شیعی بود - به کار گرفته شد و پس از آن موج بیداری شیعیان در کشورهایی که کم‌وبیش اقلیت شیعی را کشور خود تهدیدی جدی می‌دانستند، گسترده شد، شیعیان منطقه به‌ویژه شیعیان خلیج فارس امیدوار بودند با شکست عراق در جنگ با ایران به تقویت جایگاه خود در منطقه و پیگیری خواسته‌های خود پردازند. با پایان جنگ ۸ ساله این امیدواری تا حد زیادی کاسته شد تا اینکه با سقوط رژیم بعث عراق بار دیگر تقویت جایگاه شیعیان و خیزش دوباره به واقعیتی تبدیل شد که از سوی حاکم اردن به هلال شیعی^۱ تعبیر شد (مجیدی، ۱۳۹۱: ۴۲).

تحولات اخیر جهانی و منطقه‌ای نشان می‌دهد ایران نباید به سرنوشت شیعیان بی‌توجه باشد و لازم است در این زمینه به نقش آفرینی پردازد. (زین‌العابدین، ۱۳۸۶: ۴۷). با نگاهی ژئوپلیتیکی به مسائل ایران و تشیع، مشخص می‌شود هر اقدامی در ایران - به‌عنوان کانون مذهب شیعه - جوامع شیعی را که به حوزه نفوذ ایران تعلق دارند، متأثر می‌کند (حافظ‌نیا و احمدی، ۱۳۸۸: ۸۷). برای ایفای نقش اثرگذار کشور ایران به‌عنوان کانون مذهب شیعه، لازم است که روندهای حاکم بر آینده شیعه مورد مطالعه و تجزیه و تحلیل قرار گیرد که این مهم تاکنون مورد توجه و پژوهش قرار نگرفته است. برای پرکردن خلأ موجود، این مقاله به بررسی و تجزیه و تحلیل روندهای حاکم بر آینده شیعه در چهار دسته روندهای اجتماعی، اقتصادی، فناورانه و سیاسی می‌پردازد.

۱. این تعبیر در کشاکش بحران لبنان در جنگ ۳۳ روزه با هدف خطرناک توصیف کردن شیعیان مطرح شد، سران وقت امریکا، انگلیس، مصر و اردن هدف آشکار طرح خود را معرفی هلال ژئوپلیتیکی (که از ایران گذشته و عراق و سوریه را دربر گرفته به حزب‌الله ختم می‌شود و بزرگترین منابع انرژی را در اختیار دارد) که در صدد سیطره بر منطقه است و با همین هدف سرکوب شیعیان یمن توجیه می‌شود و این تهدیدنمایی توجیه حمایت آشکار و پنهان از خط مقابل سنی‌گرایی افراطی در قالب حرکت‌های طالبانی است. (مجیدی، ۱۳۹۱: ۴۱)

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

آینده‌پژوهان مسلمان با عنایت به اهمیت توجه به آینده، به آیات قرآن استناد می‌کنند؛ به‌طور آشکار مشخص می‌شود که خاستگاه تفکرات این آینده‌پژوهان، ناشی از منابع اسلامی است. در دیدگاه اسلام نسبت به آینده، چند مفهوم وجود دارد که باید به‌درستی فهمیده شود، این مفاهیم، عبارتند از: مفهوم "غیب" که المنجره معتقد است در قلمرو خداست و "مستقبل" (آینده) که از نظر وی دلالت بر پیش‌نگری از تحولاتی دارد که از فعالیت یا عدم فعالیت مردم ناشی می‌شود. وی همچنین، تصریح بر تفاوت بین مفهوم "بدعت" (بدعت‌گذاری) و "ابداع" (نوآوری) دارد. مفهوم اول، عقیده یا نگرشی است که متناقض با مبانی اولیه اسلام است، درحالی‌که مفهوم دوم، برعکس، فراخوانی به سوی ارائه تغییرات و ایده‌آوری به‌منظور برانگیختن سرزندگی و پیشرفت جامعه است (المنجره، ۱۹۹۰: ۱-۲).

مفهوم دیگری که در واقع، آشکارترین و قابل‌توجه‌ترین مفهوم است، دورنمای اسلامی از زندگی روی زمین و همچنین در جهان آخرت است، زیرا این دورنما انسان را دعوت می‌کند تا در پی فرمان تقدیر خود باشد و با این هدف، رویکردی پویا را در ابتکارات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی اتخاذ کند. مفهوم تغییر که المنجره آن را عنصری ضروری برای آینده‌های بهتر می‌داند، در ارتباط با این مطلب است (همان).

المنجره باور دارد که اسلام، عاملی قدرتمند از تغییر و نوآوری است، بنابراین، نقشی حیاتی در تکامل جامعه اسلامی ایفا می‌کند. وی استدلال می‌کند که آینده جهان عربی اسلامی، وابسته به تجدید حیات اسلام با پذیرفتن نوآوران آن است، نه اسلام تقلیدی کورکورانه که منجر به سقوط تمدن درخشان پیشین شد. در واقع وی استدلال می‌کند که اگر حضرت محمد (ص) و اصحابش در تصور و پیش‌بینی آینده، قصور کرده بودند، شاید امروز در جهان، مسلمانان جمعیتی در حدود یک میلیارد و دویست میلیون نفر نمی‌داشتند (همان).

اما سردار با نگاهی عام به مشکلات و چالش‌های امروزی امت اسلامی، دارایی‌های معرفتی کنونی جامعه اسلامی را ناکافی و اثرگذاری در تغییرات جهانی را نیازمند بازاندیشی و تبلور اسلام

در جهان می‌داند. او برای این منظور، به "شریعت" و نقش آن در جوامع اسلامی توجهی ویژه می‌کند. واضح است که نگرانی وی درباب شریعت، نتیجه طبیعی نگرانی خود وی نسبت به این امت است (سردار، ۲۰۰۴: ۲۳۸).

به گفته عنایت‌الله (۱۹۹۸) کانون بحث سردار از آینده را می‌توان به سه زمینه بسیار مهم تقسیم کرد که عبارتند از: آینده تمدن اسلامی، دانش اسلامی و رابطه بین اسلام و پست‌مدرنیسم (عنایت‌الله، ۱۹۹۸: ۳). به‌طور کلی سردار، مسئله آینده تمدن اسلامی را از رویکردی متمدانه درمی‌یابد که به‌موجب این رویکرد، فرایند بازسازی و بازگردانی آن از طریق روش‌شناسی و نگرشی آینده‌محور باید باشد. از سوی دیگر، مسئله علم اسلامی از دیدگاه ایجاد یک علم جداگانه، یا علمی اسلامی که وجودش مبتنی بر پارادایم‌ها و جهان‌بینی خودش باشد، درک می‌شود، درحالی‌که مسئله پست‌مدرنیسم، که وی آن را به‌عنوان بسطی از مدرنیسم مورد ملاحظه قرار می‌دهد - که تاحدی به‌معنای ضمنی تحت‌اللفظی آن درست است - از طریق روش دو ارزش (dichotomic) ادراک می‌شود که در این روش، جهان‌بینی اسلامی در مقابل جهان‌بینی غربی مطرح می‌شود.

براین اساس، آینده‌اندیشی اسلامی سردار به خدمت تمدن اسلامی درآمده است. البته این نگاه تمدنی منحصر به سردار نیست و همواره از صدر اسلام و با طرح حکومت واحد در زمان ظهور قائم آل محمد (علیه‌السلام) مطرح بوده است. اما آنچه در نگاه غیرشیعه پررنگ شده است، نظام‌هایی همچون امپراتوری عثمانی است که مرجع مقایسه تمدن اسلامی آرمانی قرار می‌گیرد. سردار در کتاب خود با نام "آینده تمدن اسلامی" نشان می‌دهد که تمدن اسلامی باقی خواهد ماند همانند یک دریاچه راكد - که تنها پر از منابع بالقوه است - مگر اینکه مسلمانان متوجه آینده خودشان شوند و بکوشند تا آن را در دست گیرند. وی تأکید می‌کند که مسلمانان دو گزینه از آینده در اختیار دارند. آنها می‌توانند آینده‌ای گسترش‌یافته داشته باشند که اساساً بسط خطی از وضعیت عقب‌افتاده و استعمارشده حال حاضر آنها باشد (آینده‌ای بی‌هدف)؛ یا اینکه آنها می‌توانند آینده‌ای روشن‌تر و چه‌بسا آینده‌ای درخشان داشته باشند، به شرطی که به‌طور سازنده

برنامه‌ریزی کنند و با آینده‌نگری (Foresight) اقدام کنند (پدرام و طبائیان، ۱۳۹۲: ۱۴).

جدول ۱. خلاصه مرور ادبیات

نویسندگان - روش استفاده‌شده	اهداف و یا سؤالات اصلی	مهم‌ترین یافته‌ها
رحمان (۲۰۱۵) - تحلیل محتوا	مسائل مربوط به جوامع مسلمان بریتانیایی را از زمان بمب‌گذاری ۷ جولای ۲۰۰۵ لندن مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌دهد.	این مقاله از افزایش منفی‌نگری در مورد "تعدد فرهنگ‌ها" ابراز تأسف و استدلال می‌کند که باید در آینده، هویت مسلمانان سزاوار تأیید و تثبیت موقعیت در چارچوب جامعه معاصر بریتانیا باشند.
سلامی و عثمان (۲۰۱۶) - تحلیل روند	بررسی نقش احیای شیعه و ولایت‌فقیه در جهت‌دهی آینده سیاست خارجی ایران	یافته‌ها حاکی از آن است که سیاست خارجی ایران - چه برنامه هسته‌ای این کشور، چه خصومت آن با رژیم صهیونیستی و ایالات متحده، یا حمایت آن از گروه‌های مختلف در غرب آسیا - صرفاً با فرضیات حفظ خود حکومت قابل توجیه نیست. آنها نتیجه می‌گیرند که سیاست خارجی ایران با گفتمان‌های ایدئولوژیک احیای شیعه و ولایت‌فقیه در آینده شکل می‌گیرد.
ویس (۲۰۱۷) - تحلیل روند	احیای شیعه: چگونه اختلافات درون اسلام، آینده را رقم خواهد زد؟	"احیای شیعه" از تأثیرات منطقه‌ای و جهانی انقلاب اسلامی در ایران متمایز نیست و پیش‌بینی می‌کند که افراد مختلف، شبکه‌ها، جنبش‌های اجتماعی، احزاب سیاسی و دولت‌ها به‌طور هم‌زمان از "منافع شیعه" در آینده حمایت خواهند کرد.
احمدی و حافظ‌نیا (۱۳۸۹) - تحلیل روند	بررسی موانع و شیوه‌های بازدارنده تجدید حیات شیعه در جهان	نتیجه این تحقیق نشان داد که گسترش حوزه نفوذ ایران بر مبنای متغیر مذهب، از سوی دیگر کشورها واکنش‌هایی را برانگیخته و اقداماتی را سبب شده است. بنابراین، ایران در این زمینه باید یک راهبرد فرهنگی برای آینده داشته باشد. تعامل سازنده، گفتگو، مناظره، همفکری، برگزاری همایش‌های مشترک، برقراری تعامل بین‌نخبگان و نظیر آن می‌تواند عناصر این راهبرد را شکل دهد.
پدرام و طبائیان (۱۳۹۲) - تحلیل محتوا	بررسی روندهای حاکم بر آینده جهان اسلام	نتایج نشان داد که فاصله‌گرفتن آینده‌پژوهی از مبانی و اندیشه سکولاریستی، نقشی مؤثر در شکل‌گیری آینده مطلوب جهان اسلام و ترویج آن در جامعه جهانی دارد و برای رسیدن به این مهم، لازم است با تبیین و تأکید بر ضرورت بهره‌جویی از آموزه‌های اسلامی (به‌عنوان ابزاری برای اسلامی‌سازی آینده‌پژوهی و خلق تمدن مبتنی بر اسلام) روندها و جهت‌گیری‌های آینده به‌سوی شکل‌دادن به تمدن اسلامی سوق یابند.

نویسندگان - روش استفاده شده	اهداف و یا سؤالات اصلی	مهم ترین یافته ها
ترکی و امانی توانی (۱۳۹۵) - تحلیل محتوا	آینده سلفی ها به خصوص داعش چگونه رقم می خورد و چه سناریویی برای آنها می توان دنبال کرد؟	در آینده سه نوع جریان سلفی به صورت خاص خود نمود پیدا خواهند کرد، تکفیری ها به مانند آتش زیر خاکستر (سناریوی فروکشی) هستند، سلفی های اصلاحی حضوری به صورت نیمه فعال دارند و سیاسی ها به نسبت دو گروه اول، بیشتر در عرصه سیاسی فعالند. در میان این سه جریان، جریان سلفی تکفیری که نماینده فعلی آن داعش بوده، نباید انتظار داشت با سرکوب از بین خواهند رفت و همچنین شاید شاهد حضور فعال آنها در جامعه باشیم، لذا وجود دارند، فراز و فرود دارند اما ناپود نخواهند شد و با توجه به بحران های داخلی و حمایت دیگران (عامل خارجی) در برهه هایی از تاریخ عرض اندام می کنند.
خلیجی و همکاران (۱۳۹۵) - تحلیل روند	بررسی آینده پژوهی تأثیر اندیشه های دینی بر تحولات غرب آسیا و پیامدهای آن	دو آینده برای این منطقه پیش بینی شد: یکی پیروزی ایدئولوژی افراطی که در این صورت جغرافیای سیاسی منطقه تغییر خواهد کرد و دوم، پیروزی ایدئولوژی شیعی که تغییر در توازن ژئوپلیتیکی خواهد داشت که در هر دو حالت، این تغییرات پیامدهای جهانی خواهد داشت.
سوری لکی (۱۳۹۵) - تحلیل روند	بسترهای تداوم بحران در سوریه چیست و آینده بحران آن چگونه خواهد بود؟	نتایج نشان داد که اتحاد در آینده سوریه که جزئی از جهان اسلام است، نقش حیاتی دارد و مشکلات این کشور فقط می تواند با استفاده از ظرفیت های خودش حل شوند.
رحیمی ثابت (۱۳۹۶) - تحلیل محتوا	ترجمه و تجزیه و تحلیل سه فصل اول کتاب "احیای شیعه: چگونه اختلافات درون اسلام، آینده را رقم خواهد زد"	بررسی کتب از این قبیل که به ویژه توسط مستشرقین برای مخاطبان غربی و غیرمسلمان در زمینه اسلام و تشیع نگاشته می شود، نشان می دهد که گاه آنها به طور کامل در معرفی این دین موفق نبودند و از همین رو تحلیل و بررسی آثار مستشرقین در مجلات علمی تخصصی و ریشه یابی دلایل وجود نقایص احتمالی موجود در آنها بسیار ضروری و لازم است.

روش تحقیق

روش مورد استفاده در این مقاله، روش تحلیل روند است. با استفاده از روش تحلیل روند، روندها و رویدادهای تأثیرگذار بر آینده جهان شیعه، شناسایی و تحلیل شده اند. در این راستا، روندهای اجتماعی، اقتصادی، فناورانه و سیاسی مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفته اند. روندهای اجتماعی مورد بررسی شامل روند رشد جمعیت شیعه در جهان، روند فراگیرتر شدن

زبان‌های روسی، عربی و دیگر زبان‌ها در فضای وب، روند تأثیر رو به افزایش شبکه‌های اجتماعی در شورش‌های سیاسی، روند نقش فزاینده رسانه‌ها در اسلام‌هراسی و روند تغییر سبک زندگی شیعیان هستند. روندهای اقتصادی مورد بررسی شامل روند تغییر از اقتصاد تک‌قطبی به اقتصاد چندقطبی و روند نرخ بالای بیکاری در کشورهای منطقه هستند. در روندهای فناورانه، روند تغییر جغرافیای تولید علم مورد بررسی قرار گرفته است. در نهایت روندهای سیاسی مورد بررسی در این پژوهش شامل روند تغییر ائتلاف‌های سنتی و ایجاد ائتلاف‌های نوین در منطقه اسلامی، روند تغییر اولویت در جایگاه غرب آسیا در سند امنیت ملی آمریکا، روند افزایش نقش مردم و افکار عمومی منطقه اسلامی در روند سیاست‌گذاری کشورها، روند شکل‌گیری یا تقویت احزاب و تشکل‌های سیاسی شیعی در منطقه و روند حرکت‌های ضد شیعی ساختارمند در خاورمیانه، مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند.

یافته‌های تحقیق

در این قسمت با استفاده از روش تحلیل روند، روندهای اجتماعی، اقتصادی، فناورانه و سیاسی حاکم بر جهان شیعه مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند.

روندهای اجتماعی

- رشد جمعیت شیعه در جهان

برآوردهای جمعیتی کمک می‌کند (جدول ۲) تا به قسمت مهمی از این سؤال جواب داد که جمعیت شیعیان در آینده چقدر است؟ مرحوم سیدحسن امین‌عاملی در ایان‌الشیعه (که در سال ۱۳۱۴ ش. تالیف کرده است) عده کل شیعیان جهان را بالغ بر ۷۵ میلیون نفر ذکر کرده است. (مصلی‌نژاد، ۱۳۹۱: ۱۴۸). البته با توجه به اینکه سال‌هاست سرشماری از شیعیان کشورهای عربستان، لبنان، عراق و بحرین صورت نگرفته است، مشکل بتوان آمار دقیقی از آنها به دست آورد، ولی طبق آخرین آمار در سال ۲۰۰۹ که توسط آژانس اطلاعات مرکزی آمریکا ارائه شده است،

1. IslamicWeb.com; "Shia Muslims in the Middle East," Council on Foreign Relations, June 2006; "The Revival of Shia Islam," Vali Nasr speaking at a Pew Forum event, July 200

جمعیت شیعیان ۷۰ کشور مطرح دنیا (با جمعیت ۵ میلیاردی)، حدود ۲۱۹ میلیون نفر اعلام شده است و از مجموع این ۲۱۹ میلیون شیعه، بیش از ۹۳ درصد آنها یعنی ۲۰۴ میلیون نفر در آسیا، ۱۲ میلیون نفر در آفریقا و یک میلیون و نهصد هزار نفر در اروپا ساکن هستند (مصلی‌نژاد، ۱۳۹۱: ۱۴۹) و درواقع شیعیان حدود ۱۵ درصد جمعیت مسلمانان را تشکیل می‌دهند. حدود ۹۰ درصد مردم ایران، ۸۵ درصد مردم آذربایجان، ۸۰ درصد مردم بحرین، ۶۵ درصد مردم عراق، اکثریت مردم لبنان (۵۵ درصد)، ۴۵ درصد مردم یمن، ۳۵ درصد مردم پاکستان، ۳۶ درصد مردم کویت، ۳۶ درصد مردم قطر، ۲۰ درصد مردم ترکیه، ۱۸ درصد مردم افغانستان، ۱۷ درصد مردم سوریه، ۱۶ درصد مردم امارات متحده عربی و ۱۰ درصد مردم هند را شیعیان تشکیل می‌دهند (مجیدی، ۱۳۹۱: ۴۴).

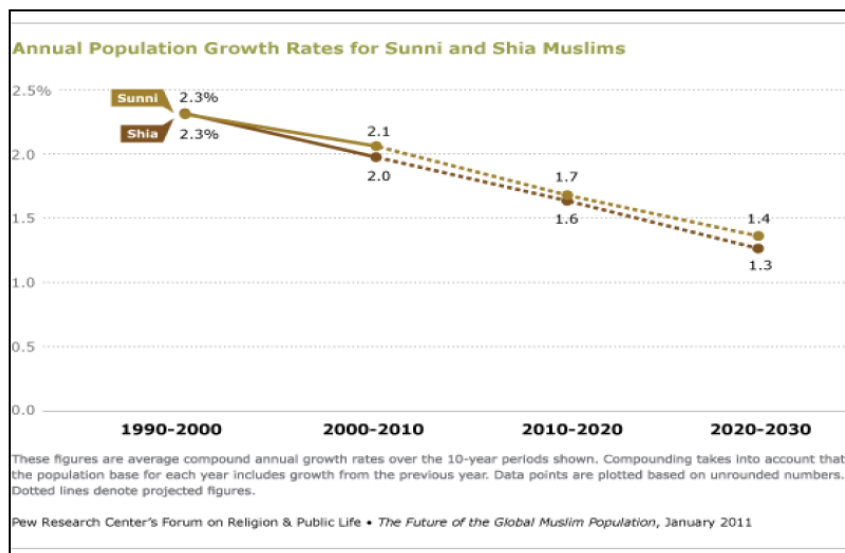
جدول ۲. پراکندگی شیعیان در واحدهای سیاسی جهان در سال ۲۰۰۹

کشور	جمعیت	درصد مسلمان	جمعیت مسلمان	درصد جمعیت شیعه	جمعیت شیعیان
ایران	۷۵.۰۰۰.۰۰۰	٪۹۹.۴	۷۳.۷۷۷.۷۷۷	٪۹۵-۹۰	۶۸.۰۰۰.۰۰۰
عراق	۳۰.۰۰۰.۰۰۰	٪۹۹	۲۷.۹۳۶.۰۰۰	٪۷۰-۶۵	۲۱.۱۵۸.۴۰۰
آذربایجان	۸.۵۸۱.۴۰۰	٪۹۹.۲	۸.۲۳۸.۱۴۴	٪۷۵-۶۵	۶.۱۷۸.۶۰۸
بحرین	۷۱۸.۰۰۰	٪۸۱.۲	۵۷۰.۰۰۰	٪۷۵-۶۵	۴۲۰.۰۰۰
لبنان	۳.۸۰۰.۰۰۰	٪۵۹.۳	۲.۱۰۴.۳۱۰	٪۶۰-۴۵	۱.۲۰۰.۰۰۰
سوریه	۱۸.۴۰۰.۰۰۰	٪۹۲.۲	۱۶.۵۶۰.۰۰۰	٪۲۰-۱۵	۲.۴۸۴.۰۰۰
عربستان	۲۴.۶۰۰.۰۰۰	٪۹۷	۲۳.۷۰۰.۰۰۰	٪۱۵-۱۰	۲.۸۶۰.۰۰۰
کویت	۲.۸۰۰.۰۰۰	٪۹۵	۲.۶۶۰.۰۰۰	٪۳۵-۳۰	۹۱۰.۰۰۰
قطر	۸۰۰.۰۰۰	٪۷۷.۵	۶۲۰.۰۰۰	٪۱۵-۱۰	۷۶.۰۰۰
امارات متحده عربی	۴.۶۰۰.۰۰۰	٪۷۶.۲	۳.۴۹۶.۰۰۰	٪۲۰-۱۰	۶۶۲.۴۰۰
پاکستان	۱۶۵.۸۰۳.۵۶۰	٪۹۶.۳	۱۶۰.۸۲۹.۴۵۰	٪۲۰-۱۵	۳۳.۱۶۰.۷۱۲
هند	۱.۱۰۳.۰۶۰.۰۰۰	٪۱۴	۱۵۴.۵۰۰.۰۰۰	٪۱۵-۱۰	۳۰.۹۰۰.۰۰۰
افغانستان	۲۹.۹۰۰.۰۰۰	٪۹۹.۷	۲۹.۶۰۱.۰۰۰	٪۱۵-۱۰	۵.۳۲۸.۱۸۰
ترکیه	۷۵.۰۰۰.۰۰۰	٪۹۸	۷۳.۰۰۰.۰۰۰	٪۱۵-۱۰	۱۴.۰۰۰.۰۰۰
یمن	۲۵.۰۰۰.۰۰۰	٪۹۹.۱	۲۳.۳۶۳.۰۰۰	٪۴۰-۳۵	۹.۰۰۰.۰۰۰

منبع: وب گاه های شیعه - اسلام^۱ و کتاب حقیقت جهان^۲

1. http://en.wikipedia.org/wiki/Shia_Islam

2. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2122.html>

شکل ۱. نرخ رشد جمعیت شیعه و سنی (منبع: مصلی نژاد، ۱۳۹۱: ۱۵۰)

همان گونه که در جدول ۳ آشکار است، بررسی تطبیقی جمعیت شیعه و سنی در ۴ کشور مهم و پر جمعیت شیعی و سنی تا سال ۲۰۳۰ بیانگر رشد پایه پای جمعیت شیعه و سنی است.

جدول ۳. جمعیت شیعه و سنی در ۴ کشور پر جمعیت شیعه و سنی (منبع: مصلی نژاد، ۱۳۹۱: ۱۵۰)

Shia Muslim Population Growth in the Four Largest Shia-Majority Countries				Sunni Muslim Population Growth in the Four Largest Sunni-Majority Countries			
Country	ESTIMATED SHIA POPULATION 2010	PROJECTED SHIA POPULATION 2030	ANNUAL GROWTH RATE	Country	ESTIMATED SUNNI POPULATION 2010	PROJECTED SUNNI POPULATION 2030	ANNUAL GROWTH RATE
Iraq	20,998,000	32,636,000	2.2%	Pakistan	155,834,000	224,103,000	1.8%
Bahrain	459,000	617,000	1.5	Egypt	79,624,000	104,539,000	1.4
Iran	69,208,000	82,904,330	0.9	Bangladesh	147,864,000	186,568,000	1.2
Azerbaijan	6,156,000	7,113,000	0.7	Indonesia	203,823,000	237,639,000	0.8

Population estimates are calculated as ranges; figures listed are the mid-points of the ranges.

Pew Research Center's Forum on Religion & Public Life
The Future of the Global Muslim Population, January 2011

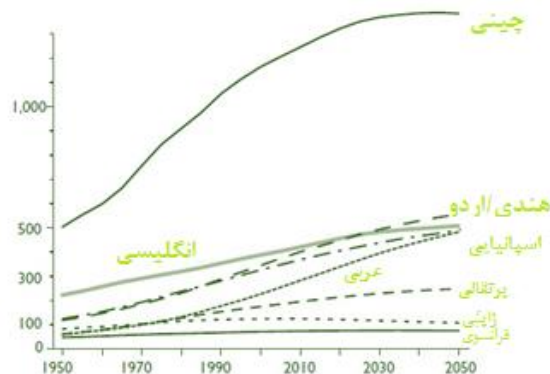
البته مطالعات انجام شده نشان می‌دهد نرخ رشد جمعیت ایران به عنوان قلب ژئوپلیتیک شیعه به کندی ادامه خواهد داشت؛ تا اینکه در سال ۲۰۵۰ جمعیت ایران در ۹۰ میلیون نفر تثبیت شود (وب‌گاه مشرق‌نیوز^۱) و حتی ممکن است بعد از آن جمعیت کاهش یابد و هرم جمعیتی معکوس شود (وب‌گاه همشهری آنلاین^۲) که آن را به عاملی تهدیدکننده برای آینده ایران شیعی تبدیل خواهد کرد.

- فراگیرتر شدن زبان‌های روسی، عربی و دیگر زبان‌ها در فضای وب

باتوجه به روند تعاملات عصر حاضر مبنی بر شکل‌گیری دهکده‌ای جهانی، ملتی که با ابزار زبان و فرهنگ بومی، تعریفی از خود را در این جهان ارائه ندهد، محکوم به ازکف‌نهادن عناصر هویت‌ساز خویش و رنگ‌باختن در سیطره غالب فرهنگ‌ها و تمدن‌های بیگانه و ناآشناست (وب‌گاه میگنا^۳). ازطرفی معرفی موجودی‌های فلسفی، معرفتی و علمی ملت‌های شیعی به ملت‌های دیگر مستلزم جایگاه شایسته زبان‌های فارسی و عربی در جهان است.

درحالی که زبان انگلیسی از سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۳ رشد ۴۶۸ درصدی در فضای وب داشته است، زبان عربی رشدی ۵۳۰۰ درصدی، زبان چینی رشدی ۱۹۰۰ درصدی و زبان روسی رشدی ۲۸۰۰ درصدی تجربه کرده است (وب‌گاه اینترنت ورداستیت^۴) و همچنین زبان فارسی و عربی به ترتیب رتبه ۱۳ و ۱۴ از محتوای وب را دارد (وب‌گاه تکنولوژی^۵). البته براساس پیش‌بینی‌ای که در شکل ۲ آمده است در سال ۲۰۵۰، تعداد صحبت‌کنندگان زبان عربی، انگلیسی، هندی/اردو، اسپانیایی تقریباً به یک اندازه است.

1. <http://www.mashreghnews.ir/fa/news/262226>
2. <http://hamshahrionline.ir/details/201040>
3. <http://www.migna.ir/vdcd.z0x2yt0jxa26y.html>
4. <http://www.migna.ir/vdcd.z0x2yt0jxa26y.html>
5. http://w3techs.com/technologies/overview/content_language/all

شکل ۲. پیش‌بینی جمعیتی زبان مادری (منبع: گرادول، ۱۹۹۷: ۲۱)

- تاثیر رو به افزایش شبکه‌های اجتماعی در شورش‌های سیاسی

ارتباطات، رکن پایه‌ای هر جنبش اجتماعی است، اما شکل ارتباطات مختلف و متغیر است. در دوره‌های ماقبل فناوری مدرن مثلاً در زمان جنبش‌های کارگری اروپا، ارتباطات، فیزیکی و رودررو بود. افراد جنبش، کارگران و یا اعضای اولین جنبش‌های زنان در منزل و یا در یک میدان شهر به‌طور فیزیکی دور هم جمع می‌شدند. صنعت چاپ نقش شگفت‌انگیزی در ایجاد ارتباط به‌وجود آورد، به‌طوری‌که افراد لزومی به دیدار و ارتباط فیزیکی و رو در رو نداشتند و از طریق جراید، روزنامه‌ها و شب‌نامه‌ها با هم ارتباط برقرار می‌کردند. با ایجاد رادیو و تلویزیون و اکنون با فناوری‌های جدید مانند فیس‌بوک و توییتر، سرعت ارتباطات به درجه بالایی رسیده است (مقصودی و حیدری، ۱۳۹۰: ۵۱).

همچنین در حکومت‌های سرکوبگر که ارتباطات سیاسی چهره‌به‌چهره به‌شدت محدود است، محیطی مانند فیس‌بوک و دیگر شبکه‌های اجتماعی، فضایی را فراهم می‌کنند که سکوت و ترس در آن شکسته شود و بتوانند اقدامات اعتراضی را برنامه‌ریزی و هماهنگ نمایند (حمیدی، ۱۳۹۰: ۳۲). در تونس کاربران رسانه‌های جمعی نوین نظیر ایمیل و فیس‌بوک خودسوزی

"بوعزیزی" را به یک اعتراض جمعی تبدیل کردند. در مصر نیز این الگو یا سرمشق تکرار شد؛ یعنی ایجادکنندگان اعتراضات خیابانی از طریق رسانه‌های جدید به ویژه فیس‌بوک و توئیتر با هم ارتباط داشتند و اعتراضات را سازماندهی کردند (مقصودی و حیدری، ۱۳۹۰: ۵۱).

- نقش فزاینده رسانه‌ها در اسلام‌هراسی

ارائه تصویری موحش از مسلمانان، متناسب ساختن تمامی حوادث سوء، انفجارها، ترورها و بحران‌های اقتصادی به مسلمانان در دستور کار رسانه‌های غربی بعد از پیروزی انقلاب اسلامی قرار گرفت. ساخت فیلم‌هایی شبیه فتنه، چاپ کاریکاتور، ارائه تصویری از مسلمانان هواپیماربا، شهوت‌ران، بی‌رحم و تروریست در فیلم‌های هالیوودی (وب‌گاه روهاما^۱). به‌طورمثال، نشریه فرانسوی شارلی ابدو در سال‌های ۲۰۰۷، ۲۰۱۱ و ۲۰۱۵ اقدام به انتشار تصاویر و کاریکاتورهای پیامبر اسلام (ص) کرده است (وب‌گاه رجانیوز^۲) و در آخرین اقدام خود در تیراژی ۷ میلیون نسخه‌ای، صفحه اول نشریه خود را با کاریکاتور پیامبر (ص) منتشر کرد که این اقدام خشم جهان اسلام و مسلمانان بسیاری از کشورهای جهان را برانگیخته است.

در فیلم‌های هالیوودی تمام مردم جهان غیر از امریکایی‌ها نوعی شرارت را به‌دیدک می‌کشند. مثلاً ایتالیایی‌ها مافیایی، آسیایی‌ها حيله‌گر، سیاه‌پوستان بی‌فرهنگ و مردم امریکای لاتین خریدار و فروشنده موادمخدر معرفی می‌شوند که شخصیت امریکایی باید با تمام این گروه‌ها مبارزه کند و افراد مظلوم را نجات دهد (وب‌گاه روهاما). در رسانه‌های غربی، انسان مسلمان به‌گونه‌ای تصویر می‌شود که گویی سوار بر اسب در دست شمشیری دارد یا عربی است که کیسه‌ای پر از دلار حمل می‌کند و درحقیقت دستمایه جوک‌ها و طنزهای روزنامه‌های غربی را فراهم ساخته است. پیامد چنین عملکردهایی موج اعتراض ساکنان اروپایی نسبت به مسلمانان و وجود نمادها و المان‌های اسلام چون مساجد و مناره‌ها و... است. به گزارش ایرنا به‌نقل از روزنامه دیلی تلگراف در یک نظرسنجی بیش از نیمی از شرکت‌کنندگان در آن مخالفت خود را با ساخت مسجد در محله خود اعلام کرده‌اند (وب‌گاه روهاما). درواقع این‌گونه مسئله را جلوه

1. <http://www.rohama.org/fa/content/1768>
2. <http://www.rajanews.com/detail.asp?id=217033>

می‌دهند که عرب‌ها و به‌طور کلی مسلمانان اساساً بی‌فرهنگ و خشن هستند و رژیم صهیونیستی و آمریکا تنها برای حفظ حیات خود بین این همه خشونت ناچار هستند از نیروی نظامی استفاده کنند و همین تبلیغات کافی است که حجم بمب و گلوله در افغانستان و عراق و سایر کشورهای جهان به چشم جهانیان نیاید و به‌جای آن وقتی بمب‌های رژیم صهیونیستی در سال ۲۰۰۶ خانه و کاشانه بسیاری از شهروندان جنوب لبنان را با خاک یکسان می‌کند رسانه‌های آمریکایی به‌نقل از «آلن درشویتس» نظریه‌پرداز یهودی ساکن آمریکا این اقدامات را به‌عنوان دفاع از یک کشور متمدن در برابر گروهی مسلح به نام حزب‌الله ذکر کنند که در صورت نبود این حملات کشورهای متمدن دیگر نیز باید منتظر حملات از سوی مسلمانان تندرویی مثل حزب‌الله و گروه‌های شیعی در ایران و پاکستان باشند (وب‌گاه خبری - تحلیلی حیات).

در بررسی تحلیلی در روند رو به گسترش اسلام‌هراسی در رسانه‌های چاپی انگلستان (جدول ۴)، در ظرف زمانی ۲۰۰۱ تا ۲۰۰۸ م. که در آن حملات تروریستی و پس از آن شروع جنگ در عراق و افغانستان (به بهانه مبارزه با تروریسم) رخ می‌دهد، تمرکز رسانه‌ها بر موضوع حوادث تروریستی و تروریسم است و حدود ۳۶ درصد از مقالات و مطالب مرتبط با دادگاه‌های محاکمه تروریست‌ها و اخبار جنگ یا ترور در عراق، افغانستان و... است.^۱ اما پس از گذشت چند سال از جنگ افغانستان و عراق و آشکار شدن برخی زوایای پنهان این جنگ‌ها، شاهد یک تغییر رویه در رسانه‌ها هستیم. موج جدید اسلام‌هراسی با تمرکز بر تفاوت‌های فرهنگی و مذهبی میان اسلام و جامعه بریتانیا (و به‌طور کلی غرب) شکل می‌گیرد. طرح مباحثی مانند قوانین شریعت، حجاب، نوع لباس و پوشش، حقوق زن، کاریکاتورهای دانمارکی و... قبل از سال ۲۰۰۵ م. این موضوع ۲۲ درصد از مقالات و موضوعات را دربر می‌گرفت، اما در سال ۲۰۰۸ م. شاهد هستیم که برای اولین بار این بخش با افزایش نسبی به ۳۲ درصد می‌رسد و آمار بخش اول با کاهش نسبی، به ۲۷ درصد می‌رسد. نکته قابل‌تأمل در این بررسی، کاهش هر ساله پوشش اخبار مرتبط با مشکلات مسلمان است (درخشه و حسینی فائق، ۱۳۸۸: ۱۱).

۱. عموماً بیشتر در مورد تروریسم صحبت شده است. به جای تمرکز بر حادثه خاصی - استفاده از روش کلی‌بافی

جدول ۴. موضوعات اسلام‌هراسی در نشریات انگلستان بین سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۸

نام موضوع	۲۰۰۰	۲۰۰۲	۲۰۰۴	۲۰۰۶	۲۰۰۸
تروریسم	۲۸	۵۱	۳۴	۳۴	۲۷
موضوعات مذهبی فرهنگی	۲۰	۸	۱۲	۲۷	۳۲
افراط‌گران مسلمان	۳	۸	۱۴	۱۱	۱۰
سیاست و مسائل عمومی	۱۰	۸	۸	۱۰	۸
مهاجرت و پناهندگی	۰	۳	۱	۱	۲
خشونت و حمله ضد مسلمانان	۱۰	۵	۹	۳	۱
اسلام‌هراسی	۰	۱	۴	۱	۱
بی‌ثباتی‌های اجتماعی	۱۳	۶	۷	۷	۲
سایر	۱۸	۱۰	۱۲	۷	۱۶
مجموع	%۱۰۰	%۱۰۰	%۱۰۰	%۱۰۰	%۱۰۰

منبع: Moore et al., 2008

هدف رسانه‌ها از مقایسه اسلام با سایر ادیان، پررنگ کردن اختلاف مذهبی میان مسلمانان و مردم بریتانیاست و بیشتر مطالب حاوی نکات منفی و قضاوت‌های غلط درباره اسلام است. به‌علاوه، برخلاف ادعای رسانه‌ها مبنی بر بی‌طرفی، رویه‌ای که در مورد مسلمانان به کار گرفته می‌شود، درست خلاف رویه‌ای می‌باشد که رسانه‌ها در مسئله اختلاف با ایرلند شمالی در پیش گرفته‌اند^۱ (درخشه و حسینی فائق، ۱۳۸۸: ۱۲).

دیگر نکته مهم شایان ذکر آن است که دو واژه «شیعه‌هراسی» و «ایران‌هراسی» بعد از «اسلام‌هراسی» وارد ادبیات غربی‌ها شد و امروز غربی‌ها بخشی از ملت‌های اسلامی را به دو بخش شیعه و سنی تقسیم کردند و تلاش دارند تا نوعی تقابل بین جریان‌های اسلامی به‌ویژه مذاهب شیعه و سنی ایجاد کنند. وهابیت با استفاده از ۱۰۰ شبکه ماهواره‌ای که حتی به زبان فارسی برنامه پخش می‌کنند و با گردش مالی سالانه ۱۰ میلیارد دلار که مرکز آنها در عربستان است، نوعی شیعه‌هراسی را در جهان گسترش دادند که هدف آن انزوای سیاسی جمهوری اسلامی ایران است

۱. در مسئله ایرلند شمالی از تفاوت‌های مذهبی صحبتی نمی‌شود، بلکه سعی می‌کنند اختلافات را فرقه‌ای نشان دهند (نه مذهبی).

(وب گاه مهرنیوز^۱).

- تغییر سبک زندگی شیعیان

ساموئل هانتینگتون در کتاب «چالش‌های هویت در امریکا» موفقیت نظام سیاسی امریکا را در هویت‌سازی علی‌رغم حضور افراد متعدد خارجی با رسوم، اعتقادات و فرهنگ‌های متفاوت و بعضاً متضاد با تمامی جهان خاکی و در یک کلمه «امریکایی کردن» آنها می‌داند. به این معنا که ما با دین شما، مذهب شما، رنگ پوست و موی شما کاری نداریم؛ فقط امریکایی زندگی کنید، حتی اگر مسلمان هستید. هانتینگتون معتقد است که تداوم جامعه امریکا در پرتو فرایند امریکایی کردن ممکن می‌شود؛ با این راهبرد که در مدل مرکز - پیرامون یا شمال - جنوب و برای افزایش حداکثری عمق راهبردی امریکا باید وارد زندگی پیرامونی‌ها و جنوبی‌ها نیز بشود. تفکیک سبک زندگی از اعتقادات و دین - به عبارتی سکولاریزه کردن سبک زندگی - مهم‌ترین دستاورد نظام سلطه بوده که مرزهای آن به جامعه امریکایی محدود نمی‌شود. با این منطبق بوده که «فرهنگ مهاجم» غرب خود را تبدیل به «فرهنگ غالب» کرده است. وقتی انسان‌های بسیاری در خارج از مرزهای امریکا، امریکایی زندگی می‌کنند، ایالات متحده می‌تواند به‌عنوان عمق راهبردی خود روی آن‌ها حساب کند (وب گاه خامنه‌ای فارسی^۲).

رشد و گسترش رسانه‌های همگانی و به‌وجود آمدن شبکه‌های ماهواره‌ای، عاملی مؤثر در شکل‌گیری و رواج مدرنیته، اندیشه‌های لیبرال غربی همسو با آن و در نتیجه سبک زندگی غربی سکولار بوده است. برای بیشتر مردم، اقتباس از یک شیوه زندگی خاص با عناصر رسانه‌ای و دیگر کالاهای نمادین آن، بخشی طبیعی در مسیر رشد و شکل‌دادن به علاقه‌ها، سلیقه‌ها و رفتارهاست (امیدعلی، ۱۳۹۱: ۲۱). طی این سال‌ها سبک زندگی مسلمانان و بالاخص شیعیان در اثر تهاجم فرهنگی، کم‌کاری مسئولان فرهنگی و دانشگاهیان و آموزش و پرورش، دور شدن از تعالیم اسلامی و... به‌حدی تغییر پیدا کرد که آیت‌الله خامنه‌ای در سخنرانی در سال ۹۱ به‌صورت صریح به آن

1. <http://www.mehrnews.com/news/2089259>

2. <http://farsi.khamenei.ir/others-note?id=21329>

اشاره کردند^۱.

روندهای اقتصادی

- تغییر از اقتصاد تک قطبی به اقتصاد چندقطبی

شکل اقتصاد جهانی به سرعت در حال تغییر است. همان طور که کشوری از لحاظ اقتصادی قدرتمندتر می شود، جذابیت آن کشور برای مردم دیگر کشورها بیشتر می شود. پیش بینی های مختلفی برای آینده اقتصاد جهان تصور شده است، ولی در همه آنها به یک نکته اشاره شده که اقتصاد دنیا از یک نظام تک قطبی به سمت نظام چندقطبی پیش می رود (عیوضی، ۱۳۸۸: ۳۴؛ Global Trends 2025 and 2030). موضوع مهمی که در گزارش روندهای سال ۲۰۲۵ شورای ملی اطلاعات امریکا به آن اشاره شده (عیوضی، ۱۳۸۸: ۳۴)، موضوع مراکز تولید ثروت است. طبق این گزارش، روند انتقال توانمندی و ثروت اقتصادی از غرب به شرق آغاز شده و این مسئله به دو علت اساسی صورت می گیرد: نخست، افزایش قیمت نفت و کالا موجب ثروت های بادآورده برای کشورهای حوزه خلیج فارس و روسیه می شود. دوم، هزینه های کم تر در کنار سیاست های دولت، امکان ساخت و خدمات صنعتی را به آسیا منتقل کرده است. پیش بینی رشد برای برزیل، روسیه، هند و چین نشان می دهد که آنها تا سال ۲۰۴۰ الی ۲۰۵۰، درصد قابل توجهی از سهم اصلی گروه هفت کشور کنونی صنعتی جهان را از نظر تولید ناخالص داخلی به خود

۱. چرا فرهنگ کار جمعی در جامعه ما ضعیف است؟ این یک آسیب است. با اینکه کار جمعی را غربی ها به اسم خودشان ثبت کرده اند، اما اسلام خیلی قبل از اینها گفته است: «تعاونوا علی البرّ و التقوی»، ۱. یا: «واعتصموا بحبل الله جميعا». ۲. یعنی حتی اعتصام به حبل الله هم باید دسته جمعی باشد؛ «و لا تفرّقوا». ۳. چرا در برخی از بخشهای کشورمان طلاق زیاد است؟ چرا در برخی از بخش های کشورمان روی آوردن جوان ها به مواد مخدر زیاد است؟ چرا در روابط همسایگی مان رعایت های لازم را نمی کنیم؟ چرا صلح رحم در بین ما ضعیف است؟ چرا در زمینه فرهنگ رانندگی در خیابان، ما مردمان منضبطی به طور کامل نیستیم؟ این آسیب است. رفت و آمد در خیابان، یکی از مسائل ماست؛ مسئله کوچکی هم نیست، مسئله اساسی است. آپارتمان نشینی چقدر برای ما ضروری است؟ چقدر درست است؟ چه الزاماتی دارد که باید آنها را رعایت کرد؟ چقدر آن الزامات را رعایت می کنیم؟ الگوی تفریح سالم چیست؟ نوع معماری در جامعه ما چگونه است؟ ببینید چقدر این مسائل متنوع و فراگیر همه بخش های زندگی، داخل در این مقوله سبک زندگی است؛ در این بخش اصلی و حقیقی و واقعی تمدن، که رفتارهای ماست.

[<http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21252>]

اختصاص می‌دهند. جمهوری خلق چین، بیش از هر کشور دیگری در ۲۰ سال آینده بر جهان تأثیر خواهد داشت. اگر روند کنونی ادامه داشته باشد، چین در سال ۲۰۲۵ بزرگترین اقتصاد جهان را در دست خواهد داشت و قدرت اول نظامی خواهد بود. این کشور همچنین می‌تواند بزرگترین واردکننده منابع طبیعی و آلاینده‌ترین کشور باشد.

هند نیز احتمالاً به رشد سریع اقتصادی ادامه خواهد داد و تلاش خواهد کرد در جهان چندقطبی به یکی از قطب‌های جهان بدل شود. روسیه این ظرفیت را دارد که تا سال ۲۰۲۵ ثروتمندتر، قوی‌تر و خوداتکاتر شود؛ البته در صورتی که روی سرمایه انسانی خود سرمایه‌گذاری کند و به اقتصاد خود، توسعه و تنوع بخشد و با بازارهای جهانی درهم آمیزد. از سوی دیگر، اگر روسیه نتواند این کارها را انجام دهد و قیمت نفت نیز بین ۵۰ الی ۷۰ دلار باقی بماند می‌تواند، با افول شدید مواجه شود. هیچ کشوری به اندازه چین، هند و روسیه امکان اوج‌گیری ندارد و بعید است هیچ کدام از این کشورها بتوانند قابلیت سلطه انفرادی بر جهان داشته باشند.

طبق پیش‌بینی دیگری که در سال ۲۰۱۲ از یک سازمان معتبر انجام شده است (مشاوره و مدیریت دیارایان^۱، ۲۰۱۲) اقتصاد جهان از ۲۰۱۵ به بعد دچار جابه‌جایی‌های عمده خواهد شد و دوران سروری اقتصاد تک‌کشوری به سر خواهد آمد (که نشانه‌های آن مشاهده می‌شود). چین در سال ۲۰۲۰ از امریکا پیشی می‌گیرد و برزیل هم در همین سال از آلمان و ژاپن جلو می‌افتد و به‌عنوان قدرت چهارم پشت سر هندوستان قرار می‌گیرد. روسیه هم در سال ۲۰۳۰ بر آلمان و ژاپن پیشی می‌گیرد که در صورت تحقق چنین پیش‌بینی بلوک بی - آر - آی - سی شامل کشورهای برزیل، روسیه، هندوستان و چین عملاً کنترل جهان را در اختیار خواهند داشت و سقوط فرانسه، آلمان، انگلستان، اسپانیا و کانادا از رده‌بندی‌های فعلی بسیار محتمل است و نشان از کاهش جذابیت اقتصادی کشورهای انگلیس و فرانسه در این سال‌ها دارد، کشورهایی نظیر نیجریه، مصر، ویتنام، ایران در رده‌بندی دهگانه دوم جای خواهند گرفت و اگر اقتصاد ایران بتواند راهکار اصولی بیابد و به رشد سالانه ۴ - ۵ درصد دست یابد، جایگاه ویژه‌ای را بین رده‌های دوازدهم تا

چهاردهم به خود اختصاص خواهد داد و در غیر این صورت، حتی اقتصادهایی نظیر عربستان و بنگلادش و نیجریه هم از ایران جلو خواهند زد (مشاوره و مدیریت دیارایان، ۲۰۱۲).

- نرخ بالای بیکاری در کشورهای منطقه

همه کشورهای منطقه غرب آسیا و شمال آفریقا با نرخ‌های بالای بیکاری و به‌ویژه با نرخ‌های بالای بیکاری جوانان مواجهند. در یک گروه از کشورهای منطقه شامل شش کشور مصر، اردن، لبنان، مراکش، سوریه و تونس، متوسط نرخ بیکاری در سال ۲۰۰۸ معادل ۱۱ درصد بوده است (جدول ۵) که این نرخ بالاترین نرخ منطقه ای بیکاری در جهان به‌شمار می‌آید. متوسط نرخ بیکاری این گروه در دو دهه قبل از این نیز معادل ۱۲ درصد بوده است. به‌این ترتیب، منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا با نوعی بیکاری ساختاری مواجه است (وب‌گاه ایسنا^۱). گزارش سازمان بین‌المللی کار در سال ۲۰۱۲ نشان می‌دهد کشورهای منطقه غرب آسیا و شمال آفریقا بالاترین نرخ بیکاری جوانان را در جهان دارند. کشورهای غرب آسیا و شمال آفریقا با آمار ۲۶ درصدی جوانان بیکار در رأس فهرست جهانی بالاترین نرخ بیکاری جوانان قرار دارند (وب‌گاه مهرنیوز^۲).

جدول ۵. پیش‌بینی نرخ بیکاری جوانان

سال	سال ۲۰۱۲ درصد	پیش‌بینی سال ۲۰۱۷ درصد
جهان	۱۲,۷	۱۲,۹
اروپای مرکزی و جنوب شرقی	۱۶,۹	۱۷
اقتصادهای توسعه یافته	۱۷,۵	۱۵,۶
شرق آسیا	۹,۵	۱۰,۴
غرب آسیا	۲۶,۴	۲۸,۴
شمال آفریقا	۲۷,۵	۲۶,۷

<http://www.mehrnews.com/news/1689854>

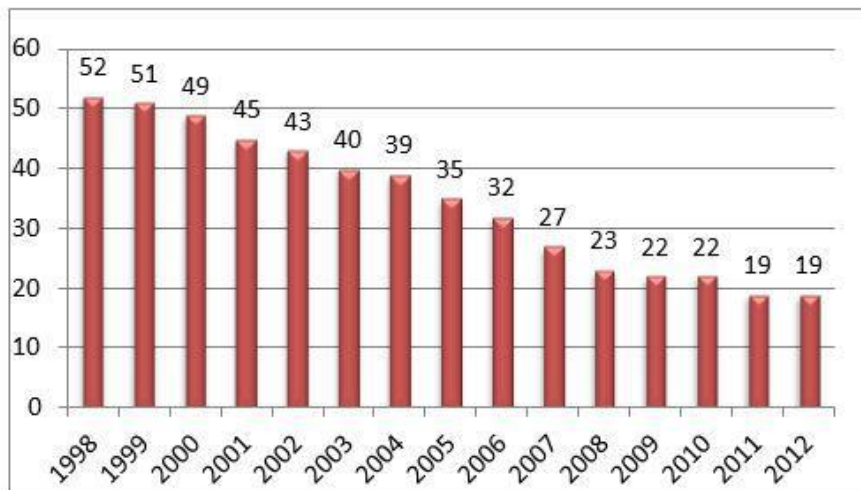
1. <http://www.isna.ir/fa/print/93092414289>
2. <http://www.mehrnews.com/news/1689854>

روندهای فناوریانه

- تغییر جغرافیای تولید علم

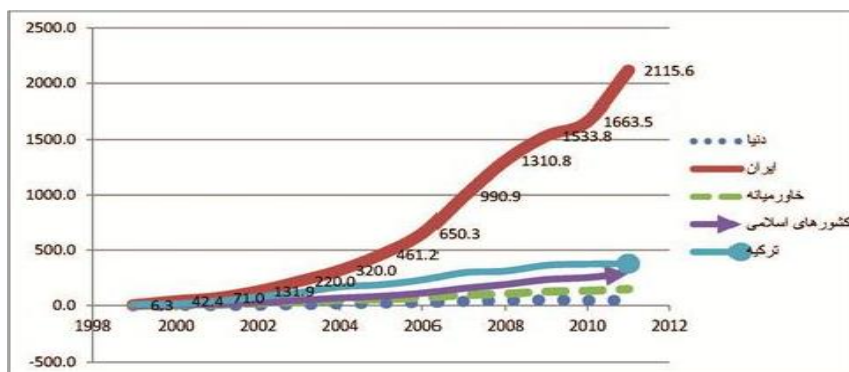
بررسی فهرست انتشارات علمی در پایگاه اطلاعاتی Web of Science نشان می‌دهد که رشد تولید علم در سال ۲۰۱۱ در غرب آسیا و به‌ویژه در ترکیه و ایران، نزدیک به چهاربرابر سریع‌تر از متوسط جهانی بوده است. ساینس متریکس نیز که یک شرکت تحلیلی اطلاعاتی در کاناداست، گزارشی کامل و جزئی را درباره «تغییر جغرافیایی - سیاسی در تولید علم» از سال ۱۳۸۰ ارائه کرده است. نویسنده این گزارش می‌گوید «علم در جهان با سرعتی ثابت رشد می‌کند؛ یعنی از سالانه ۴۵۰ هزار مقاله در سال ۱۹۸۰ به یک میلیون و ۵۰۰ هزار مقاله در سال ۲۰۰۹ رسیده است. در این زمینه آسیا سال گذشته حتی از امریکای شمالی پیشی گرفته است». پایگاه اطلاع‌رسانی University world news نیز در گزارشی از گام‌های بلند ایران برای رسیدن به جایگاه برتر علمی سخن می‌گوید: «ایران، تونس و ترکیه در میان کشورهایی هستند که برای تصاحب برتری در میدان رقابت علمی تلاش می‌کنند و در این میان، ایران بیشترین تعداد مقالات علمی را دارد و رشد این کشور از ۷۳۶ مقاله در سال ۱۹۹۶ به ۱۳۲۳۸ مقاله در سال ۲۰۰۸ بوده است» (وب‌گاه خامنه‌ای فارسی). در واقع همان‌طور که مشخص است ایران به‌عنوان کانون شیعه و تأثیرگذار بر سایر شیعیان منطقه و جهان اگر بتواند به رشد چشمگیر خود در تولید علم ادامه دهد می‌تواند زمینه برای تغییرات ساختاری، جابه‌جایی قدرت و شکل‌گیری ژئوپولیتیک نوین شیعه در منطقه و جهان را فراهم نماید.

همان‌طور که در شکل ۳ و ۴ مشخص است، ایران و سایر کشورهای اسلامی روند روبه‌رشدی در تولید علم داشته‌اند و از لحاظ رشد تولید علم در جهان در سال ۲۰۱۱ ایران رتبه اول (وب‌گاه خامنه‌ای فارسی) و از نظر کمیت تولید علم، رتبه نوزدهم بر مبنای پایگاه اطلاعات علمی تامسون رویترز را داشته و پیش‌بینی می‌شود براساس سری زمانی (بر مبنای نرخ رشد علم در این چند سال) در سال ۲۰۱۸ ایران به رتبه چهارم از نظر کمیت تولید علم برسد (همان).

شکل ۳. رتبه تولید علم ایران در سطح بین‌المللی بر حسب سال

<http://farsi.khamenei.ir/others-page?id=22129>

شکل ۴. مقایسه رشد تولید علم ایران و جهان به تفکیک سال نسبت به سال ۱۹۹۸

<http://farsi.khamenei.ir/others-page?id=22129>

روندهای سیاسی

- تغییر ائتلاف‌های سنتی و ایجاد ائتلاف‌های نوین در منطقه اسلامی

با پیروزی انقلاب اسلامی در ایران و گسترش نفوذ منطقه‌ای این کشور، غرب آسیا از سه دهه پیش تاکنون، شاهد حضور دو جریان و ائتلاف بزرگ منطقه‌ای بوده است: یکی محور سازش یا همان محور اعتدال عربی که حمایت از منافع غرب و حفظ وضعیت کنونی در حمایت از دیکتاتورهای موجود را سرلوحه کار خود قرار داده است و دیگری، محور مقاومت با حضور تهران، دمشق، حزب‌الله لبنان و مقاومت فلسطین که دفاع از آرمان فلسطین و مقابله با نظام سلطه را در دستور کار داشته است. این دو جریان همواره در تقابل با یکدیگر تعریف شده و در واقع موفقیت یکی، به معنای کاهش نفوذ دیگری در منطقه بوده و بالعکس (وب‌گاه خامنه‌ای فارسی).

با خیزش‌های مردمی و برخی دگرگونی‌های سیاسی و تغییر رهبران یا رژیم‌های سیاسی در کشورهای منطقه، ائتلاف‌های گذشته دچار چالش‌ها یا حتی فروپاشی شده و ائتلاف‌های نوینی در حال شکل‌گیری است. مثلاً مصر بازیگری مهم و کلیدی در محور اعتدال عربی بود که همکاری و روابط ویژه‌ای با امریکا و رژیم صهیونیستی داشت و رژیم پیشین این کشور نقش قابل توجهی در اعمال فشار بر گروه‌های مقاومت ایفا می‌کرد. با سقوط رژیم مبارک در مصر و دگرگونی شرایط سیاسی، این کشور اکنون در حال بازتعریف نقش منطقه‌ای خویش است و این دیدگاه وجود دارد که مصر با رویکردهای جدید سیاست خارجی از محور اعتدال عربی یا محور سازش خارج شده و دیگر نمی‌تواند به‌عنوان یک بازیگر در قالب این ائتلاف به حساب آید. در نتیجه با خروج مصر از محور موسوم به اعتدال عربی، روند تضعیف ائتلاف سازش آغاز شده و با توجه به تحولات سیاسی و مطالبات مردمی در کشورهای مختلف، کار این ائتلاف با رویکرد محافظه‌کارانه و همکاری با غرب و رژیم صهیونیستی دشوار شده است (همان).

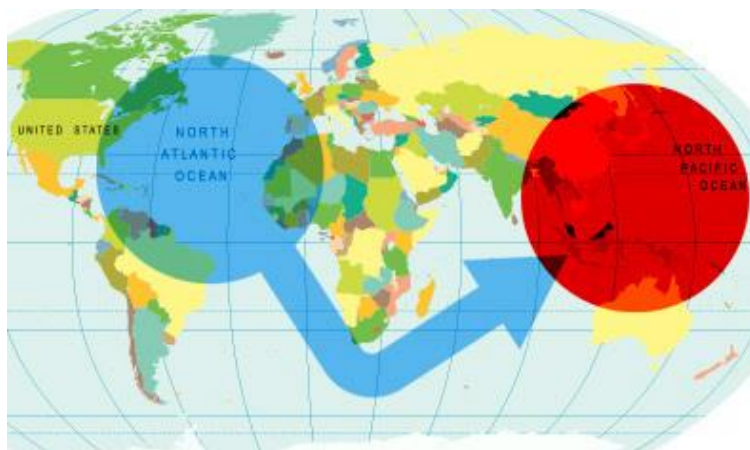
از سوی دیگر، سوریه به‌عنوان بازیگر کانونی محور مقاومت نیز با چالش‌هایی جدی روبه‌روست. مهم‌تر اینکه با توجه به موقعیت راهبردی این کشور در منطقه و نقش آفرینی اساسی آن در محور مقاومت، تلاش‌های خارجی گسترده و مهمی برای تشدید بحران و تغییر شرایط سیاسی

در این کشور در حال انجام است. این تلاش‌ها در جهت ممانعت از برهم خوردن توازن قدرت در منطقه به نفع محور مقاومت است. تصور بازیگران رقیب منطقه‌ای و قدرت‌های بین‌المللی این است که با تضعیف دولت اسد یا دگرگونی سیاسی مهم در این کشور می‌توانند به کم‌رنگ شدن نقش محور مقاومت در منطقه کمک کنند. با این حال و به‌رغم این واقعیت که دولت سوریه با چالش و بحران مهمی روبه‌روست، شواهد نشان نمی‌دهد که تغییرات اساسی سیاسی در این کشور حداقل در کوتاه‌مدت پدید آید (همان).

- تغییر اولویت در جایگاه غرب آسیا در سند امنیت ملی آمریکا

دولت آمریکا در آغاز سال ۲۰۱۲ بازبینی جدید راهبرد دفاعی خود برای قرن ۲۱ را اعلام کرد که بخش‌هایی از آن نیز در رسانه‌ها بازتاب یافت. از مهم‌ترین نکات مطرح شده در راهبرد مذکور، تأکید بر انتقال تمرکز آمریکا از غرب آسیا و خلیج فارس به شرق آسیا و خاور دور است که در شکل ۵ به این موضوع اشاره شده است. در این گزارش برای این انتقال تمرکز، به سقف زمانی پنج سال اشاره شده است. به نظر می‌آید که برای چنین تغییری می‌توان چهار دلیل عمده را ذکر کرد:

۱. مهار توان روبه‌رشد چین در دو حوزه نظامی و اقتصادی؛
۲. خودکفایی نفتی آمریکا (براساس ارزیابی آژانس بین‌المللی انرژی، نفت آمریکا تا سال ۲۰۲۰ از عربستان سعودی و روسیه بیشتر خواهد شد و عملاً این کشور بزرگ‌ترین تولیدکننده نفت جهان خواهد بود)؛
۳. هزینه‌های سرسام‌آور حضور نظامی و سیاسی در غرب آسیا با توجه به بحران مالی آمریکا؛
۴. کاهش دیدگاه‌های ایدئولوژیک در سیاست خارجی آمریکا با توجه به حضور دموکرات‌ها در مسند قدرت (همان).

شکل ۵. انتقال تمرکز قدرت امریکا از حوزه آتلانتیک به حوزه پاسیفیک

<http://farsi.khamenei.ir/others-note?id=22419>

- افزایش نقش مردم و افکار عمومی منطقه اسلامی در روند سیاست گذاری کشورها

یکی از تغییرات اساسی به دنبال بیداری اسلامی، افزایش نقش مردم و افکار عمومی در روند سیاست گذاری داخلی و خارجی کشورهای منطقه است. این در حالی است که پیش تر سازوکار دیکتاتوری های منطقه به گونه ای بود که جهت گیری سیاست های این کشورها را تنها منافع حاکمان و هم پیمانان غربی ایشان مشخص می کرد. هرچند که هنوز هم به دلیل نبود ساختارهای سیاسی و فرهنگی لازم، انعکاس صدای مردم در رفتار سیاستمداران چندان به گوش نمی رسد، باین حال، تغییر رویه سیاستمداران مصری و تونسوی در شیوه تعامل با رژیم صهیونیستی و هر از چند گاهی استعفای آنان به خاطر عدم توانایی در پاسخ به خواست مردم، نمونه هایی عملی از توفیق مردم سالاری در منطقه است (همان).

- شکل گیری یا تقویت احزاب و تشکل های سیاسی شیعی در منطقه

انقلاب اسلامی از یک طرف باعث شد مذهب شیعه مورد توجه قرار گرفته و به جهانیان معرفی شود و از طرف دیگر در جوامع شیعی در کشورهای مختلف در اثر انقلاب اسلامی احساس خودباوری کرده و در جهت رشد و ارتقای سیاسی گام بردارند و موفق شوند برخی احزاب و

تشکل‌های سیاسی را تأسیس یا تقویت نمایند (زین‌العابدین، ۱۳۸۶: ۴۴)، به گونه‌ای که اکنون با تکامل نسبی فرایند سیاسی خود، در ساختارهای سیاسی جوامع و کشورهای خود نقش آفرینی می‌کنند (همان: ۴۵). در جدول ۶ به سیر شکل‌گیری احزاب سیاسی شیعی در منطقه اشاره شده است.

- حرکت‌های ضدشیعی ساختارمند در غرب آسیا

به اعتقاد بسیاری از تحلیلگران، با افول ائتلاف سازش در منطقه و رسیدن موج تغییرات به امیرنشین‌های حاشیه خلیج فارس، برخی کشورها به منظور منحرف‌ساختن روند تحولات، سیاست تفرقه در منطقه را درپیش گرفته‌اند. غرب آسیا که به‌دنبال خیزش‌های اخیر مردم، شاهد شکل‌گیری گفتمان مردم‌سالاری و اسلام سیاسی در مقابل گفتمان دیکتاتوری و اسلام سلفی بوده است، حیات سیاسی خاندان‌های قدرت در منطقه را تهدید کرده و ازسوی دیگر، تقویت غیریت رژیم صهیونیستی را به‌دنبال داشته است؛ امری که باعث نگرانی واشنگتن و تل‌آویو شده است. ازهمین‌رو، شاهد بازگشت ایالات متحده به سیاست القاعده‌گرایی در منطقه و همچنین تقویت جریانات سلفی تکفیری در بحرین، یمن، عراق، سوریه، لبنان و پاکستان می‌توان بود (وب‌گاه خامنه‌ای فارسی^۱).

شیعیان در کشورهای مختلف ازیکسو با احساس هویت و خودباوری به سمت تشکیلاتی‌شدن و تأسیس احزاب گوناگون حرکت کردند و ازسوی دیگر توانستند به تدریج در بدنه نظام‌های مدیریتی کشورهاشان (دولت، پارلمان و...) وارد شده و اثرگذار باشند. این خیزش دنیای تشیع و تجدید حیات آنها، حساسیت‌ها و واکنش‌های را از ناحیه مخالفان به‌دنبال داشته است و در سال‌های اخیر با توجه به بیداری اسلامی، پیروزی‌های حزب‌الله و محور مقاومت در سوریه و حذف نیروهای بعثی و افراطی از حکومت عراق، این روند ضدشیعی در منطقه شدت گرفته است که در جدول ۷ به اختصار به آنها اشاره شده است.

1. <http://farsi.khamenei.ir/others-note?id=22419>

جدول ۶. سیر شکل‌گیری احزاب سیاسی شیعی در منطقه

سال تأسیس	کشور	نام حزب یا تشکل
۱۳۵۷	بحرین	جبهه اسلامی برای آزادی فلسطین
۱۳۵۷	افغانستان	سازمان نصر
تقویت: ۱۳۵۷	عربستان	جنبش اصلاح‌طلب شیعیان
تقویت: ۱۳۵۷	پاکستان	سازمان دانشجویی امامیه
تقویت: ۱۳۵۸	عراق	حزب الدعوة
۱۳۵۸	پاکستان	نهضت اجرای فقه جعفری
۱۳۵۸	افغانستان	شورای انقلابی اتفاق اسلامی
۱۳۵۸	افغانستان	حرکت اسلامی
۱۳۵۸	افغانستان	حزب اسلامی رعد
۱۳۵۸	فلسطین	جنبش مقاومت اسلامی (حماس)
۱۳۵۹	افغانستان	پاسداران جهاد اسلامی
۱۳۵۹	افغانستان	حزب‌الله
۱۳۵۹	افغانستان	سازمان فلاح
۱۳۶۱	لبنان	حزب‌الله
۱۳۶۱	عراق	مجلس اعلای اسلامی
۱۳۶۵	افغانستان	حزب دعوت اتحاد اسلامی
۱۳۶۵	عربستان	جماعت حزب‌الله حجاز
۱۳۸۰	بحرین	جمعیت وفاق اسلامی
۱۳۸۲	یمن	انصارالله

منبع: زین‌العابدین، ۱۳۸۶: ۴۵. با اصلاحات

جدول ۷. روندهای ضدشیعی در منطقه

مکان ابراز واکنش	مصادقاتها	محورها
عربستان سعودی	فتاوی تکفیر شیعیان، تجویز قتل آنان، چاپ و انتشار کتب ضدشیعی	دینی و فقهی و فرهنگی
پاکستان، افغانستان، سوریه، عراق	ایجاد گروه‌های ضدشیعی (سپاه صحابه، طالبان، القاعده، داعش)	تشکیلاتی
پاکستان، عراق و لبنان	ترور رهبران شیعی (محمد باقر صدر، سید عارف حسینی، سید عباس موسوی، محمد باقر حکیم، عماد مغنیه)	سیاسی و نظامی
پاکستان، یمن، عراق، بحرین	کشتار و رفتارهای خشونت‌آمیز نسبت به شیعیان (حملات علیه شیعیان پاراچنار، نسل‌کشی شیعیان در استان الصعده، انفجارهای متعدد در بغداد، سرکوب معترضان در منامه)	مردمی
عراق، عربستان	تخریب اماکن مقدس شیعیان (سامرا در سال‌های ۸۴ و ۸۶)	فیزیکی
اردن، مصر	هلال شیعی	نظری
کشورهای مختلف	فعالیت سایت‌های متعدد ضدشیعی، هک کردن سایت‌های شیعی	فضای مجازی

منبع: احمدی و حافظ‌نیا، ۱۳۸۹: ۱۶۵ با اصلاحات

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

در این مقاله، روندهای اجتماعی، اقتصادی، فناورانه و سیاسی حاکم بر جهان شیعه بررسی و تجزیه و تحلیل شد. روندهای اجتماعی مورد بررسی شامل روند رشد جمعیت شیعه در جهان، روند فراگیرتر شدن زبان‌های روسی، عربی و دیگر زبان‌ها در فضای وب، روند تأثیر روبه‌افزایش شبکه‌های اجتماعی در شورش‌های سیاسی، روند نقش فزاینده رسانه‌ها در اسلام‌هراسی و روند تغییر سبک زندگی شیعیان هستند. روندهای اقتصادی مورد بررسی شامل روند تغییر از اقتصاد تک‌قطبی به اقتصاد چندقطبی و روند نرخ بالای بیکاری در کشورهای منطقه هستند. در روندهای فناورانه، روند تغییر جغرافیای تولید علم مورد بررسی قرار گرفته است. در نهایت روندهای سیاسی مورد بررسی در این پژوهش شامل روند تغییر ائتلاف‌های سنتی و ایجاد ائتلاف‌های نوین در منطقه اسلامی، روند تغییر اولویت در جایگاه غرب آسیا در سند امنیت ملی امریکا، روند افزایش نقش مردم و افکار عمومی منطقه اسلامی در روند سیاست‌گذاری کشورها، روند شکل‌گیری یا تقویت

احزاب و تشکل‌های سیاسی شیعی در منطقه و روند حرکت‌های ضدشیعی ساختارمند در غرب آسیا، بررسی و تجزیه و تحلیل شد.

روندهای کنونی اقتصادی، فناورانه، سیاسی و اجتماعی در جهان به‌ویژه در کشورهای اسلامی مبین ورود به عصر تغییرات ژرف و شگرفی است که خبر از شکل‌گیری و ایجاد جغرافیای نوپدید تشیع می‌دهد. روندهای کلیدی در جهان شیعه از تغییر قدرت‌های اقتصادی تا افزایش جمعیت در آنها، از ظهور رسانه‌های جمعی و گسترش شبکه‌های اجتماعی تا تغییر شکل ساختارهای سیاسی همه اینها ممکن است آینده شیعه را در غرب آسیا و جهان به‌نحوی پیچیده و غیرقابل پیش‌بینی رقم بزنند. در پایان، بررسی روندهای اجتماعی، اقتصادی، فناورانه و سیاسی حاکم بر جهان اسلام برای تحقیقات آتی پیشنهاد می‌شود.

منابع

- امام خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۳)، **دوران جدید عالم (گفتمان انتقادی انقلاب اسلامی در شناخت تجدّد و غرب براساس بیانات حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی))**، به کوشش سعید اشیری، تهران: انتشارات انقلاب اسلامی.
- احمدی، سیدعباس و حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۸۹)، **موانع و شیوه‌های بازدارنده تجدید حیات شیعه در جهان، فصلنامه علمی - پژوهشی شیعه‌شناسی**، ۸ (۳۰): ۱۹۱ - ۱۵۵.
- امیدعلی، میثم (۱۳۹۱)، **نقش شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان در تغییر سبک زندگی جوانان ایرانی (باتأکید بر شبکه من و تو)**، **مطالعات جوان و رسانه**، ش ۵.
- پدرام، عبدالرحیم و طبائیان، سیدکمال (۱۳۹۲)، **روندهای حاکم بر آینده جهان اسلام، فصلنامه مطالعات سیاسی جهان اسلام**، ۲ (۵): ۲۴ - ۱۰.
- ترکی، هادی و امانی توانی، فاطمه (۱۳۹۵)، **آینده گروه‌های سلفی و سناریوهای محتمل باتأکید بر داعش**، اولین همایش بین‌المللی بحران‌های ژئوپولیتیکی جهان اسلام، تهران: مؤسسه آینده‌پژوهی جهان اسلام.
- حافظ‌نیا، محمدرضا و احمدی، سیدعباس (۱۳۸۸)، **تبیین ژئوپولیتیکی اثرگذاری انقلاب اسلامی بر سیاسی شدن شیعیان جهان، فصلنامه شیعه‌شناسی**، ۲۵: ۷۳ - ۱۱۰.
- حمیدی، صدیقه (۱۳۹۰)، **نقش شبکه‌های اجتماعی در انقلاب مصر**، قم: جامعه المصطفی العالمیه.

خلخال، سعیدرضا؛ عزتی، عزت‌اله و فرجی‌راد، عبدالرضا (۱۳۹۵)، **آینده‌پژوهی تأثیر اندیشه‌های دینی بر تحولات خاورمیانه و پیامدهای آن**، اولین همایش بین‌المللی بحران‌های ژئوپلیتیکی جهان اسلام، تهران: مؤسسه آینده‌پژوهی جهان اسلام.

درخشه، جلال و حسینی فائق، سیدمحمد مهدی (۱۳۸۸)، **اسلام‌هراسی در رسانه‌های غربی؛ مطالعه موردی رسانه‌های بریتانیا، مجله رسانه**، ش ۷۹: ۱-۱۹.

رحیمی ثابت، صدیقه (۱۳۹۶)، **ترجمه و بررسی سه فصل از کتاب احیای شیعه: چگونه اختلافات درون اسلام، آینده را رقم خواهد زد**، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته شیعه‌شناسی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی هدی.

زین العابدین، یوسف (۱۳۸۶)، **منافع ملی ایران و ژئوپلیتیک نوین تشیع، فصلنامه شیعه‌شناسی**، ۱۹: ۳۳-۵۰.
سوری لکی، محمدعلی (۱۳۹۵)، **جامعه‌شناسی سیاسی بحران سوریه: شکل‌گیری، تداوم و آینده**، اولین همایش بین‌المللی بحران‌های ژئوپلیتیکی جهان اسلام، تهران: مؤسسه آینده‌پژوهی جهان اسلام.
عیوضی، محمدرحیم (۱۳۸۸)، **آینده انقلاب اسلامی و منازعات آینده جهان، فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی**، ۶(۱۸): ۳۳-۵۶.

مجیدی، حسن (۱۳۹۱)، **از جنبش تا نهاد بازخیزی شیعیان خاورمیانه، فصلنامه مطالعات سیاسی جهان اسلام**، دوره ۱(۱): ۳۵-۵۴.
مصلی‌نژاد، عباس (۱۳۹۱)، **هویت‌یابی شیعیان و ژئوپلیتیک نوین خاورمیانه، فصلنامه ژئوپلیتیک**، دوره ۱(۱۸): ۱۳۵-۱۷۱.

مقصودی، مجتبی و حیدری، شقایق (۱۳۹۰)، **بررسی وجوه تشابه و تفاوت جنبش‌های عربی در کشورهای خاورمیانه، فصلنامه رهنامه سیاست‌گذاری**، ۲(۴): ۷۳-۴۱.

- Elmandjra, M. (1990), *The Future of the Islamic World*, Symposium on Future of the Islamic World, Algiers.
- Graddol, D. (1997). *The future of English?: A guide to forecasting the popularity of the English language in the 21st century*, British Council.
- Inayatullah, S. (1998) *Exploring the Futures of the Ummah: A Review of Simulation Models and Approaches to the Study of Alternative Futures*, *American Journal of Islamic Social Sciences*, 15 (1): 1-30.
- Moore, K., Mason, P., J Lewis, *Image of Islam in the UK, The Representation of British Muslims in the National Print News Media 2000_ 2008*, Cardiff School of Journalism, Media and Cultural Studies.
- National Intelligence Council (US) (Ed.). (2013). *Global trends 2030: alternative worlds*. Central Intelligence Agency.
- National Intelligence Council (US). (2008). *Global trends 2025: A transformed world*.

National Intelligence Council.

Rehman, J., (2015), Islam, " war on terror" and the future of Muslim minorities in the United Kingdom: Dilemmas of multiculturalism in the aftermath of the London bombings, Human Rights Quarterly. 3(1): 831-878.

Salamey, I., Othman, Z., (2016). Shia revival and welayat al-faqih in the making of Iranian foreign policy. Politics, religion & ideology, 12(2): 197-212.

Sardar, Z. (2004) Desperately Seeking Paradise: Journeys of a Sceptical Muslim, Granta Books, London.

Weiss, M., (2017). The Shia Revival: How Conflicts within Islam will Shape the Future., Taylor & Francis, 2(4): 433-436.

<http://www.rohama.org/fa/content/1768>

[https://World In 2060. Dayarayan Management & Consulting. dp/6137388190](https://World%20In%202060.Dayarayan%20Management%20&%20Consulting.dp/6137388190)

<http://www.rajaneews.com/detail.asp?id=217033>

<http://www.mehrnews.com/news/2089259>

<http://farsi.khamenei.ir/others-note?id=21329>

http://en.wikipedia.org/wiki/Shia_Islam

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2122.html>

<http://www.mashreghnews.ir/fa/news/262226>

<http://hamshahrionline.ir/details/201040>

<http://www.migna.ir/vdcd.z0x2yt0jxa26y.html>

<http://www.internetworldstats.com/stats7.htm>

http://w3techs.com/technologies/overview/content_language/all

<http://www.isna.ir/fa/print/93092414289>

<http://www.mehrnews.com/news/1689854>

<http://farsi.khamenei.ir/others-report?id=18717>

<http://farsi.khamenei.ir/others-page?id=22129>

<http://farsi.khamenei.ir/others-note?id=22419>